

שער א: לוויית המת

הקריעה

א. למה קורעים

קורעים על מת שחייבים להתאבל עליו (יר"ד סי' שמ סע' א)^א.

הטעם: כדי להסיח דעתו של האבל מצערן לדבר אחר (שור"ת הלק"ט סי' קטז)^ב.

ועוד, כדי שיתעורר לבכות על מתו (שור"ת בית יהודה יר"ד סי' כו).

ב. צד הקריעה

המנהג שהקריעה על הורים היא מצד שמאל של האבל, ועל קרובים אחרים מצד ימין (ט"ז יר"ד סי' שמ סק"ו).

הטעם: על הורים קורעים מצד שמאל משום שעליהם יש לקרוע "עד שמגלה לבו"^ג והלב בצד שמאל (ב"ח יר"ד סי' שמ ד"ה על).

ג. בעמידה

הקריעה על מת יש לעשותה בעמידה (יר"ד סי' שמ סע' א).

הטעם: ע"ש הנאמר (איוב א כ) ויקם איוב ויקרע את מעילו (מרו"ק כ:).

ד. לפני סעודת ההבראה

יש נוהגים לקרוע לפני סעודת ההבראה ולא קודם הוצאת המת לקבורה (משפטי עוזיאל חיר"ד סי' קז).

א מוע"ק כד. רמב"ם אבל פ"ח ה"א וראה כס"מ (שם) דקריעה דרבנן.

ב פני ברוך סי' א סע' א.

ג יר"ד סי' שמ סע' ח.

הטעם: משום המנהג שחזן ביה"כ מביא לאבלים את סעודת ההבראה, לפיכך הנהיגו שהוא גם יקרע להם בברכת דיין האמת (נהר מצרים דקל"ו ע"א)¹.

הלוויה

ה. שופכים המים

נוהגים שהשכנים לנפטר שופכים המים השאובים שהיו בבית בשעת הפטירה (י"ד סי' שלט סע' ה)².

הטעם: להודיע ברבים על הפטירה ולא יצטרכו להודיע בפה (ש"ך שם ס"ק ט).

ו. השכבה – רחמנא

במנהג ספרדים קוראים לתפילה שאומרים עבור נשמת המת בשעת קבורה, בימי האבל או ביום השנה לפטירה: השכבה ולתפילה לנשמת אשה: רחמנא (כתר ש"ט סי' רצה, ילק"מ עמ' 271, 244, היכל עבודה"ש ח"ג עמ' קעג).

הטעם: השם "השכבה" מקורו בדברי המחבר ביו"ד (סי' שדמ סע' כ) "ותכלית י"ב חודש מבקרין ומשכיבין אותו" היינו: "אומרים הזכרה ותפלה בעבורו, ויש נוסח תפילה בזה וקורין אותו השכבה" (באר הגולה שם).

השם "רחמנא" מקורו במלים "רחמנא דהימנותא דיליה היא"

ד ועיין ברכ"י יו"ד סי' שמ ס"ק יב ושו"ת יביע אומר ח"ב יו"ד סי' כג. והמנהג בהרבה מקומות שהאבלים קורעים לפני שמוציאים את המת מן הבית (פני ברין עמ' ז וראה הערה ז שם).

א מים שיעשה בהם מצוה כגון מים שלנו לאפיית מצות אין לשופכם (רמ"א שם בשם א"ח), וכן אין שופכים בשבת (פת"ת שם אות ד), ורמז מן התורה לשפיכת המים שנאמר (במדבר כ' א"ב) ותמת שם מרים ותקבר ולא היה מים לעדה, כי כולם שפכו מימיהם (אבודרהם עמ' שעא).

שער א: לוויית המת

תפא

(=הרחמן אשר האמונה לו היא) הפותחות את התפילה לעילוי נשמת אשה.²

ז. קבורה ללא טלית

בא"י אין קוברים המת בטלית מצויצת כפי שנהוג בחו"ל, וכפי שנפסק ביו"ד (סי' שנא סע' ב) (גשה"ח ח"ב עמ' קכד)³.

הטעם: כדי לא לבייש את אלו שלא נזהרו במצוות ציצית בחייהם, או שלא קיימוה כהלכה (שם).

ועוד, בחו"ל עוטפים את הנפטר בטלית כדי שיהא מוקף קדושה, מה שאין כן בא"י שאדמתה אדמת קודש (ילק"מ עמ' 38).

ח. הראש במערב

בחו"ל (ממערב לא"י) נוהגים לקבור את המת כשראשו למערב ורגליו למזרח (כתר ש"ט סי' תתיד).

הטעם: לרמוז האמונה בתחיית המתים, שיקומו ויבואו לא"י (כתר ש"ט שם)⁴.

ט. כולם קוברים

עם הורדת הנפטר לקבר נוהגים שכל אחד משתתף בנתינת עפר על הקבר (פני ברוך סי' ה סע' טז בשם מעב"י).

הטעם: ע"ש שאמרו (סוטה יד.) מאי דכתיב (דברים יג ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? וכו' אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה. מה הוא מלביש ערומים

ב יש שקוראים לתפילה לעילוי נשמת המת "מנוחה נכונה" ע"ש הבקשה "המצא מנוחה נכונה" שבתפילת "אל מלא רחמים", שבמנהג הספרדים אומרים אותה לאדם גדול.

ג מעבר יבוק שפתי רננות פרק יג.

ד ועיין שו"ת חת"ס יו"ד ח"ב סי' שלב.

וכו' הקב"ה קובר מתים דכתיב (דברים ל"ד ו) ויקבור אותו בגיא, אף אתה קבור מתים (כתר ש"ט סי' תתיב).

י. את חפירה ונטלה

כאשר מכסים בעפר את הקבר, נוהגים שאין מעבירים את את החפירה מידו של אחד לשני, אלא מניחים על האדמה והשני לוקחו משם, וכן אין מעבירים את הכלי לנטילת ידים אחרי הלוויה מיד ליד (חכמת אדם כלל קנח סק"ל^ה).

הטעם: שלא להושיט צרה לחבירו בידים (כתר ש"ט סי' תתיב).

יא. הפוך המטה

אחרי הקבורה נוהגים להפוך שלש פעמים המטה (או האלונקה) שנשאו בה את הנפטר (חכמת אדם כלל קנח סי' לא).

הטעם: "מטה" בגימטריה דין (חסר ללא יו"ד) וההפיכה באה לרמוז שיתהפך הדין לרחמים וההספד למחול, זכר לדבר (תהלים ל יב) הפכת מספדי למחול לי (חכ"א שם בשם מענה לשון).

יב. רחיצת פנים

יש נוהגים לרחוץ גם הפנים אחרי הלוויה, בנוסף על נטילת ידים (ערוה"ש יו"ד סי' שעו סעי' יא).

הטעם: לקיים מה שנאמר (ישעיה כ"ה ח) ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים (ערוה"ש שם).

יג. נגוב

החוזרים מהלווית המת ועמדו תוך ד' אמות מן המת נוהגים לרחוץ ידים ולא לנגבם (בית לחם יהודה יו"ד סי' שעו).

ה ועיין לחם יהודה יו"ד סי' שעו, ערוה"ש יו"ד סי' שעו סעי' יא.
ו המנהג קיים בירושלים (שם) וכן בערוה"ש יו"ד סי' שעו סעי' יא.

שער א: לוויית המת

תפג

הטעם: משום שיש באי הנגוב השתתפות בצער האבל, שאין הוא רוצה למהר לשכוח סיבת אבלו (מעבר יבוק מאמר ג פרק יט).

יד. בדרך אחרת

יש נוהגים כשחוזרים מלוויית המת לחזור בדרך אחרת מזו שבאו בה (גשה"ח סי' יד סע' כ).

הטעם: כדי לא לפגוש הנשים ההולכות ללוות המת, שכן אמרו (ברכות נא.) אל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת (טעמי המנהגים סי' תתרלד').

טו. ממתנינים

יש נוהגים, כשמלווים את המת ד' אמות או יותר, ממתנינים עד שמטת הנפטר תעלם מן העין (אליה רבה סי' קי ס"ק טו, לקט יושר ח"ב עמ' 88).

הטעם: משום כבוד המת, כפי שאמרו אצל תלמיד חכם (י"ד סי' רמד סע' טב) שיש לקום לפניו עד שיעבור מכנגד פניו (יביע אומר י"ד ח"ד סי' לה').

טז. אילנות בבית קברות

בא"י נוהגים שאין נוטעים אילנות בבית קברות (שו"ת דעת כהן י"ד סי' ריב).^ז

הטעם: על ידי נטיעת העצים ייעשה המקום לאתר טיולים, ואין להרגיל בני אדם לבוא לטייל למקום טומאה (שם).

ז ועיין זהר ריש פרשה ויקהל.

ח ועיין י"ד סי' רמד סע' ב, חזקוני דברים כ"א ז, שד"ח מע' אבילות אות קצג.

ט בתוספות (מגילה כט. ד"ה ואין) משמע שבחז"ל היו נוהגים כך.

י ועיין רמב"ם טומאת מת פ"ח ה"ג והשגת הראב"ד שם.